

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ГЕОГРАФІЧНОГО ПРОСТОРУ

Л.В.Завгородько, пошукач кафедри філософії ХНПУ ім. Г.С.Сковороди

Стаття присвячена дослідженню простору з точки зору філософствування відомих дослідників з часів давньогрецьких мислителів до наших днів. Зокрема, йдеться про ускладнення та розширення поняття «простору». а згодом «географічного простору». Доведено співвідношення філософії і географії в їх спільній категорії «простору» .

Ключові слова: географічний простір, геопростір, філософія географії, геофілософія, філософствування.

Сьогодні в світі все більше уваги приділяється так званій «філософії географії». Адже протягом багатьох останніх десятиліть відношення філософії і географії було достатньо прохолодним, а дослідження, які проводилися в цій царині були незначні. Філософія лише торкалася методологічних проблем географії.

Розвиток географічних знань перебувало і перебуває в даний час під впливом або матеріалістичної або ідеалістичної філософії, схильне до метафізичного або діалектичного світорозуміння. У наукових роботах дослідники спираються не тільки на суспільно-наукові дані, а й на ту чи іншу філософську концепцію, з позицій якої вони і трактують свій матеріал.

Перші уявлення про простір пов'язані з їх буденним поняттям. «Ці уявлення, як співвідношення об'єктів на території або, як вмістилища матеріальних предметів необхідних людині, мабуть, і будуть залишатися в її повсякденному житті» [3, с. 42] .

Якщо заглянути в минуле, то основні концепції простору структуровані за принципом їх найбільшого наближення до сучасного діалектико – матеріалістичного розуміння. Див. детальніше [4, с. 140 - 141]. А саме:

1. Левкіпп і його учень Демокріт розуміли простір, як вмістилище матеріальних тіл, як пустоту. Простір виступає як друга сутність світу, як дещо

зовні по відношенню до матерії. Тут простір, ще не зв'язаний ні з часом, ні з рухом, ні з матерією.

2. Від Арістотеля до Ломоносова і французських матеріалістів Гольбаха і Дідро складається існує уявлення про простір як протяжність матерії. По Ломоносову, наприклад, неподільні фізичні монади займають певний простір, мають протяжність. Простір розуміється, як об'єм, який зайнятий матеріальними тілами. Складається уявлення про простір, як про атрибут матерії, форми її буття. Метафізичний матеріалізм, розвиваючись, прагне подолати розрив матерії і простору. Проте зв'язок простору із часом та рухом, залишається ще не розкритим.

3. Істотний внесок у розуміння простору вносить Лейбніц. Хоча монади Лейбніца не являються такими матеріальними частками, як у Ломоносова, але його поняття простору цікаве тим, що це вже не об'єм, а взаємне розташування частинок відносно одна одної. Здається Лейбніц зробив істотний крок в розуміння простору буття. Проте продовжується залишатися ще не вирішене питання зв'язку простору та руху, питання про причини закономірності поєднання об'єктів, їх взаємного розташування.

4. Вперше простір розглядається як форма буття рухомої матерії в його нерозривному зв'язку з часом в діалектичному матеріалізмі. Простір не існує сам по собі. Він, як і час, є формою буття рухомої матерії. Властивості простору визначаються рухом. А діалектико – матеріалістичне розуміння безкінечності простору засноване на тому, що реально існує незліченна безліч конкретних форм простору, які відносяться до конкретних форм руху матеріальних систем, що саморозвиваються.

Пізніше простір почали зв'язувати з географічною складовою. Слід згадати філософське осмислення географічного простору, яке виходить ще із міфологічних архетипів освоєння земного простору. Це ми можемо спостерігати із відомих праць Мірчи Еліаде [5]. Дослідник виявив структурний механізм перетворення небесних релігійних архетипів в конкретні моделі освоєння земного простору. «... Всяка територія, зайнята з метою проживання

на ній або використання її в якості «життєвого простору», попередньо перетворюється з «хаосу» в «космос», за допомогою ритуалу їй надається якась «форма», завдяки якій вона стає реальною» [6, с. 38]. Географічний простір тут виступає, як певний архетип – це необхідна мінімальна позиція, яка в подальшому буде сприяти «висвободженню» геопростору, як предмету можливого філософського інтересу.

Відомий Гастон Башляр в своєму дослідженні «Поетика простору» [7] доторкнувся до методологічних проблем географії. Він провів потужний аналіз явища топофілії в психоаналітичному та в феноменологічному контексті. Топофілія, по суті, виявилася першим відмежуванням, де географічний простір сам виявився предметом безпосередньо просторово-географічного інтересу. Географічний простір як би зацікавився сам собою.

Якщо розглянути ланцюжок прізвищ в цій царині, то необхідно згадати Мішеля Фуко, Жюльєн Дельоза, Фелікса Гваттарі. Кожен дослідник по-своєму тлумачив поняття географічного простору.

Спочатку Фуко розглядав географічний простір, як наслідок цілеспрямованих уявних чи філософських зусиль, які безпосередньо формують його, навколо себе. Весь географічний простір стає як би центральним, при цьому центр постійно переміщується. Геопростір представляється як тотально – ментальний. Конкретні географічні координати це тільки продукт географічно – орієнтованої думки. Геопростір виник із уявлення про нього – в тій мірі, в якій він необхідний для свого особистого усвідомлення і функціонування [9, с.40]. Згодом ця позиція Фуко трансформувалася. І в 1982 р. він уже стверджував, що простір філософського досвіду і простір власне географічний – тотожні. А сам по собі географічний простір міг виступати як безпосередньо функціональний, специфічний простір людської діяльності. На думку Фуко простір політичної влади неможливо відірвати від власне географічного простору, в якому він сформований – це одне і те ж. Так він пояснював територіальну організацію Франції XVII –

XVIII ст.. Однак він стверджував, що міста організують державний простір, а державу порівнював з величезним містом.

Таким чином, у Фуко образ єдиного географічного простору роздробився на безліч «службових» просторових образів, які і сформували просторовий досвід конкретної людини. Відбулося своєрідне переміщення або включення географічного простору, як предмета філософствування, в сферу широкого ментального пошуку, де він став безпосереднім знаряддям думки. Сама думка усвідомила себе, як просторово – географічна.

Дуже обережне як би розосереджене було дослідження Ж.Дельоза і Ф.Гваттарі «Різома» [8]. Образ різоми показується, як система без пам'яті. Різома як би відтворює «відпочиваючий» простір, який не прагне центруватися або автоматично ієрархуватися. Тобто ризоматична структура відповідала потребам вільного філософського осмислення географічного простору. Філософствування тут знаходить просторово – географічне ствердження, яке грається географічними образами реальності, а сама реальність стає у філософському дискурсу спеціальною географічною.

Слід згадати останню спільну працю Ж.Дельоза і Ф.Гваттарі «Що таке філософія» (1991р.). Вони доводять, що філософія все ж таки активно осмисляє поняття географічного простору. Цими мислителями було запропоноване поняття *геофілософії*, яке розвивається на основі загальних географічних образів – землі татериторії. Саме ці перехідні зони між філософією і географією дозволяють вести мову про географічний простір. Думка формується географічним простором і виступає як форма цього простору. «... географія не просто дає матерію змінних місцевостей для історії як форми. Подібно пейзажу, вона виявляється не тільки географією природи і людини, а й географією розуму» [1, с.124].

Сучасне філософське осмислення геопростору зв'язано із російським дослідником В.О.Подорогою. В 1995р. він видав книгу «Выражение и смысл. Ландшафтные миры философии», де йому вдалося на прикладі Кіркегора, Ніцше, Хайдагера показати роль і значимість конкретних географічних образів

і становлення філософських творів. Важливе значення дослідник приділив граничним ламінальним просторам або простору на межі слабо змальованих географічних образів, які фактично сильно стимулюють самофілософствування, навіть в якійсь мірі визначають його структуру.

Праці В.О.Подороги показали принциповий поворот у проблематиці, яка нас цікавить, яка раніше була майже непомітною. Географічний простір став важливою і органічною умовою самого філософствування. Географічні образи, як би пронизують структуру філософського аналізу і визначають фактично їх ефективність. Простір географічних образів тотожний географічному простору і виступає полем або контекстом всякої можливої і потенційно продуктивно орієнтованої на себе думки. Просторово – географічна форма філософського аналізу зробила можливим як би «промислення», «опросторювання» самого геопростору.

Найбільш продуктивною стала лінія філософствування, яка була пов'язана з географічними образами руху з динамікою географічного простору. Подорож як вершина географічного самопізнання і одночасно, як вкрай сильна позиція «географічно» орієнтованого філософствування привернуло серйозну увагу дослідників [2]. В першу чергу (дослідження поетики мандрівок у творчості О.Є.Мандельштама) географічний простір і його конкретику (динамічні ландшафтні образи) стали втіленням відвертої експансії «внутрішнього», «духовного» простору.

Отже поняття простору турбувало філософів ще з давніх давен. При кожному трактуванні цієї категорії в різні часи поняття доповнювалось та розширювалось. Під час «географічних» філософствувань (1980-х – 1990-х р.р.), які були направлені на розуміння ролі і значення різних географічних образів – географічний простір став, як би автоматично розширяться, а його структура набула вочевидь неоднорідний характер.

Література:

1..Делез Ж., Гваттари Ф. Что такое философия. М., СПб., 1998.

2. Завадская Е.В. «В необузданной жажде пространства» (поэтика странствий в творчестве О.Э. Мандельштама) // Вопросы философии. 1991. № 11; Касавин И.Т. «Человек мигрирующий»: онтология пути и местности // Там же. 1997. № 7.

3. Лямин В.С. Философские вопросы географии. - Издат-во Московского университета, 1989. - С.96.

4. Мелюхин С.Т. Материя в её единстве, бесконечности и развитии.- М., 1966.

5. См.: Элиаде М. Космос и история: Избранные работы. М., 1987; Он же. Священное и мирское. М., 1994; и др.

6. Элиаде М. Космос и история: Избранные работы. М., 1987 .

7. Bachelard G. La potique de l' espace. Paris, 1957.

8. Deleuze G., Guattari F. Rhizome. Introduction. Paris, 1976.

9. Questions a Michel Foucault sur la gOographie // Foucault M. Dits et Ocrits. 1954—1988. III. 1976—1979. Paris, 1994.

ФЕНОМЕНОЛОГИЯ ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА

Завгородько Л.В., соискатель кафедры философии ХНПУ им. Г.С.Сковороды

Статья посвящена исследованию пространства с точки зрения философствования известных исследователей со времен древнегреческих мыслителей до наших дней. В частности речь идет об усложнении и расширении понятия «пространства», а затем «географического пространства». Доказано соотношение философии и географии в их общей категории «пространство».

Ключевые слова: географическое пространство, геопространство, философия географии, геофилософия, философствования.

PHENOMENOLOGY OF GEOGRAPHICAL SPACE

L.V.Zavgorodko, the competitor of chair of philosophy of the Kharkov national university of G.S.Skovorody

Article is devoted research of space from the point of view of philosophising of known researchers since Ancient Greek thinkers up to now. In particular it is a question of complication and expansion of concept of "space". And then «geographical space». It is proved parities of philosophy and geography in their general category of "space".

Keywords: geographical space, geospace, geography philosophy, geophilosophy, philosophising.